

Boris VUKIĆEVIĆ*

UGOVORI SA SVETOM STOLICOM U DIPLOMATIJI CRNE GORE / JUGOSLAVIJE

Sažetak: U posljednjih nešto manje od vijek i po Crna Gora i država u čijem sastavu je ona bila tokom većeg dijela ovog perioda sklopile su tri ugovora sa Svetom Stolicom. Prvi ugovor sklopila je Knjaževina Crna Gora 1886. godine tokom pontifikata pape Lava XIII i prvi je sporazum koji je Sveta Stolica sklopila sa jednom balkanskom državom. Drugi ugovor sklopila je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija 1966. godine u vrijeme pontifikata koncilskog pape Pavla VI i, iako sklopljen nakon sličnog ugovora sa Mađarskom, od izuzetnog je značaja jer je vodio ka uspostavljanju diplomatskih odnosa SFRJ i Svete Stolice, što je bio jedinstven slučaj među evropskim socijalističkim državama. Treći ugovor pod nazivom *Temeljni ugovor između Crne Gore i Svete Stolice* sklopila je Crna Gora 2011. nakon obnove državnosti; on je predstavljao prvi u seriji ugovora koje je Crna Gora sklopila sa vjerskim zajednicama (papa je u tom periodu bio Benedikt XVI). Ovaj rad analizira mjesto koje su pomenuti sporazumi imali u diplomatiji Crne Gore (odnosno Jugoslavije) u istorijskom kontekstu, posebno imajući u vidu repozicioniranje Crne Gore (odnosno Jugoslavije) na međunarodnoj sceni. Rad teži da predstavi sporazume sklopljene sa Svetom Stolicom kao indikatore tog repozicioniranja, odnosno kao naznake okretanja Knjaževine Crne Gore (i) prema Zapadu 1886. godine, SFRJ 1966. godine (gdje se ovaj sporazum može posmatrati i kao važan uspjeh njene politike otvorenosti i nesvrstanosti), i konačno 2011, u vrijeme kada suverena crnogorska država u XXI stoljeću ponovno traži svoje uporište, prije svega u zapadnim savezima.

Ključne riječi: *Crna Gora, SFR Jugoslavija, Sveta Stolica, konkordat, diplomatija*

UVOD

U posljednjih nešto manje od vijek i po Crna Gora i države čiji je ona bila sastavni dio sklopile su sa Svetom Stolicom tri ugovora kojim su uređivale svoje odnose sa ovim po mnogo čemu posebnim entitetom i

* Prof. dr Boris Vukićević, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

subjektom međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Postojao je pokušaj sklapanja još jednog konkordata, onog iz 1937, koji je dogovorila Vlada Kraljevine Jugoslavije na čelu sa Milanom Stojadinovićem, no — usljed poznatih okolnosti tzv. Konkordatske krize, a prije svega zbog žestokog otpora Srpske pravoslavne crkve (čiji je patrijarh Varnava, rodom Rosić iz Pljevalja, umro tokom same krize, a njegova sahrana se pretvorila u tzv. krvavu litiju) — do ratifikovanja konkordata u jugoslovenskoj skupštini nikad nije došlo.

U sva tri slučaja, kada govorimo o tri konkordata koji su stupili na snagu, njihovo donošenje predstavljalo je važan trenutak u značajnim periodima definisanja ili redefinisana crnogorske/jugoslovenske spoljne politike. Prvi put je ugovor sa Svetom Stolicom sklopljen 1886. godine, svega osam godina nakon što je na Berlinskom kongresu Crna Gora zaokružila svoj međunarodnopravni subjektivitet i kad je priznata i od strane onih velikih sila (uključujući i Osmansko carstvo) koje joj to priznanje, direktno ili indirektno, do tada nijesu davale. Drugi put ugovor je sklopljen 1966. godine, u periodu liberalizacije koja je uslijedila nakon pada Aleksandra Rankovića, ali i periodu velike ekspanzije SFRJ na svjetskoj sceni, svega nekoliko godina nakon što je Jugoslavija bila domaćin Prve konferencije nevrstanih zemalja. Konačno, treći ugovor, nazvan zvanično *Temeljni ugovor između Crne Gore i Svete Stolice*, sklopljen je 2011, pet godina nakon što je Crna Gora obnovila državnu nezavisnost.

Snaženje odnosa sa Svetom Stolicom karakterisalo je širi kontekst pomjeranja spoljne politike pomenutih država u datom istorijskom spoljnopolitičkom momentu. Sveta Stolica predstavlja vrhovno tijelo Rimokatoličke crkve, najuticajnije i najmnogobrojnije vjerske organizacije na svijetu. Za razliku od drugih vjerskih organizacija, Sveta Stolica je ne samo subjekt međunarodnih odnosa, već i međunarodnog (uključujući i diplomatsko) prava. Kao takva, ona je članica ili posmatrač u brojnim međunarodnim organizacijama, i sklapa međunarodne ugovore sa raznim međunarodnopravnim subjektima-državama tokom svog dvomilenijumskog postojanja.

Iako je neutralnost jedno od glavnih načela spoljne politike Svete Stolice (stoga ona ne samo da nije članica ideološki obojenih organizacija, već čak i u Ujedinjenim nacijama ima status države-posmatrača — zbog čega ne mora da glasa, odnosno zauzima strane), Rimokatolička crkva nedvojbeno je utemeljena u zapadnoj kulturi i u biti je jedan od temelja te kulture. Jasno je da je Sveta Stolica viđena kao uticajan akter upravo iz — ne

samo kulturnog, već i političkog, zapadnog kruga. Upravo u tom smislu može se posmatrati i njena interakcija sa balkanskim državama, pa tako i njeno konkordatsko djelovanje sa njima.

ŠTA SU KONKORDATI?

Konkordat (lat. *concordare* — biti saglasan) ugovor je između Svete Stolice i neke države kojim se uređuju međunarodni odnosi te države i Svete Stolice i, posebno, položaj Rimokatoličke crkve u njoj. Ovim ugovorom državna vlast se odriče u korist Rimokatoličke crkve nekih svojih suverenih prava. Postoje različita tumačenja o pravnoj prirodi konkordata. Po jednoj grupi mišljenja — postoje pobornici supremacije Rimokatoličke crkve u odnosu na svjetovne vlasti; oni smatraju da je konkordat ustupak koji papa daje svjetovnim vlastima i tako se zadovoljava manjim od onoga što mu pripada (tzv. teorija privilegija). Njoj je suprotstavljena *legalna teorija* prema kojoj je država jedini izvor prava, a konkordat dio njenog pravnog sistema. Konačno, po *teoriji ugovora*, konkordat je dvostrani internacionalni ugovor između dvije ravnopravne suverene vlasti, pape i države, koji ima svoje osobenosti, imajući u vidu posebnu pravnu prirodu Svete Stolice.¹ Konkordati se obično bave pravima Rimokatoličke crkve u državi sa kojom je ugovor sklopljen, osnivanjem i gašenjem dijeceza i župa, postavljanjem biskupa, sveštenika i vojnih kapelana, imunitetima sveštenika (kao što je, recimo, oslobađanje od vojne službe), imovinskim pitanjima, pitanjima koja se tiču bračnih odnosa, vjerskom nastavom u školama, itd. Konkordat se može ticati i mogućnosti države da utiče na izbor biskupa sa sjedištem na njenoj teritoriji. Formalni naziv ugovora koje u posljednjim decenijama sklapa Sveta Stolica po pravilu nije konkordat, no obično se prihvata širi pojam konkordata, odnosno da se svaki ugovor između Svete Stolice i neke države smatra konkordatom, bez obzira na to da li se on naziva konkordat, konvencija, protokol, ugovor, *modus vivendi*, i slično, pa čak i razmjena pisama, kao što je 1983–1984. bio slučaj sa Marokom. U nekim izuzetnim slučajevima Sveta Stolica je sklapala (pa i danas sklapa) konkordate i sa drugim entitetima koji nijesu nezavisne države

¹ Vukićević, Boris, *Organizacija diplomatije Svete stolice*, Udruženje za političke nauke Srbije, Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore, Čigoja štampa, Beograd — Podgorica, 2011, str. 49.

— švajcarskim kantonima i njemačkim zemljama (Lander), što je izraz specifičnih istorijsko-političkih okolnosti.

Potpisnik konkordata može biti nuncije, državni sekretar (najviša ličnost u hijerarhiji Svete Stolice nakon pape — „premijer Svete Stolice“) ili neki drugi visoki funkcioner vatikanske administracije (kao, na primjer, sekretar ili podsekretar sekcije za odnose sa državama, koja predstavlja ministarstvo vanjskih poslova i jednu od tri sekcije Državnog sekretarijata). Konkordat se uvijek zaključuje u ime pape, on ga ratifikuje svojim potpisom. Kroz dugu istoriju Svete Stolice sklopljen je veći broj konkordata: *Vormski konkordat* (Pax Wormatiensis) iz 1122, koji se smatra prvim konkordatom, sklopljen je između pape Kaliksta II i imperatora Svetog rimskog carstva Henriha V — njime je završen njihov spor oko investiture; *Konkordat iz 1516.* između Lava X i Fransoa I, kralja Francuske, prvi je koji je regulisao pitanja postavljanja biskupa i drugih crkvenih zvaničnika; *Konkordat iz 1801.* sklopljen između Pija VII i Napoleona, potvrđivao je premoć države nad crkvom. Svakako je značajan i *Lateranski sporazum*, sklopljen 11. februara 1929 (on je u stvari, između ostalog, i konkordat između Kraljevine Italije i Svete Stolice i praćen je ugovorom između dva subjekta); takođe, *Reichskonkordat*, konkordat Svete Stolice i Njemačke, odnosno Rajha, sklopljen 20. jula 1933. godine — njime je započet izlazak Hitlerove Njemačke iz diplomatske izolacije, kao i *Konkordat iz 1953.* koji predstavlja posljednji klasični konkordat koji je sklopila Sveta Stolica — sklopljen je sa Frankovom Španijom i dao je velika prava Rimokatoličkoj crkvi, a istovremeno, nalik *Reichskonkordatu*, pomogao izlasku Frankove Španije na svjetsku diplomatsku scenu.² Tokom decenija *aggiornamenta*, odnosno usklađivanja Svete Stolice sa savremenim svijetom, počeli su da se sklapaju konkordati i sa većinski muslimanskim zemljama, među kojima je prva bila Tunis 1964, a 1993. je sklopljen i *Temeljni ugovor između Svete Stolice i Države Izrael.*

KONKORDAT³ IZ 1886.

Nakon što je 1878. godine na Berlinskom kongresu Crna Gora stekla formalno međunarodno priznanje i od strane onih država koje je do

² *Ibid.*, str. 51.

³ Iako izvorni tekst koristi termin konvencija (lat. *conventio*), iako je pod nazivom *Ugovor između Svete Stolice i Crnogorske Vlade* objavljen u *Glasi Crnogorca* 21. oktobra 1886, za ovaj ugovor se uobičajeno koristi termin konkordat.

tada nijesu priznavale, a njena teritorija udvostručena, Crna Gora je postala i multikonfesionalna u pravom smislu — do tada se na teritoriji koju je kontrolisala nije nalazila značajnija populacija nepravoslavne tradicije. Nakon Berlinskog kongresa pak hiljade muslimana i katolika postaju crnogorskim građanima.

Postajući punoporavni subjekt međunarodnog i diplomatskog prava, Crna Gora je imala priliku da diverzifikuje i obogati svoju spoljnu politiku (pa i spoljnopolitičku orijentaciju), te je, s tim u vezi — a imajući u vidu svoje katoličko stanovništvo — ušla u proces koji je krunisan sklapanjem *Konkordata iz 1886*, prvog sklopljenog sa jednom slovenskom i dominantno pravoslavnom državom, ako se izuzme *Sporazum između Svete Stolice i Rusije iz 1847*. (obnovljen 1882). Ovaj konkordat služio je kasnije kao obrazac za konkordate koji su sklopljeni sa Srbijom 1914. godine, kao i sa Rumunijom 1927. godine, pa i za, na kraju neuspješni i nikad usvojeni, konkordat sa Kraljevinom Jugoslavijom 1935. godine.

Osnov za sklapanje *Konkordata* bio je, pored člana 26 kojim se potvrđuje međunarodni subjektivitet crnogorske države — a time i mogućnost da sklapa međunarodne ugovore (*ius ad tractatum*) — takođe i član 27, koji se odnosi na slobodu religije i vršenja vjerskih obreda, kako državljanima Crne Gore, tako i strancima.

U procesu pregovora koji su prethodili *Konkordatu* važnu ulogu igrao je Josip Juraj Štrosmajer, katolički biskup iz Slavonije, poznat po jugoslovenskoj orijentaciji. Proces je započeo knjaz Nikola u pismu Štrosmajeru januara 1879. godine u kojem ističe da, s obzirom na to da je Crna Gora nezavisna država, katolički vjernici na njenoj teritoriji više ne mogu biti pod jurisdikcijom Skadarske nadbiskupije čije je sjedište u drugoj državi.⁴ Dvije godine kasnije, crnogorski vladika otputovao je u Rim sa crnogorskim prijedlogom konkordata (koji je uslijedio nakon prepiske), ali ovaj tekst nije poslužio kao osnova kasnije sklopljenog konkordata, budući da je bio usmjeren na kontrolu države nad crkvom.⁵ Daljim Štrosmajerovim

⁴ Kakamo, Frančesko, „Konkordat sa Crnom Gorom i politika Svete stolice prema istoku“, prevela sa italijanskog Deja Piletić, *Matica*, broj 21, VI, Matica crnogorska, Podgorica, 2005, str. 221–254.

⁵ Jakulj, Ivan, „Međunarodni ugovori Svete Stolice i Crne Gore: povijesno-pravni vid“, *Crkva u svijetu*, br. 48, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2013, str. 240.

posredovanjem 1885. godine, kao i Jovana Sundečića (sekretara knjaza Nikole i autora teksta crnogorske himne „Ubavoj nam Crnoj Gori“), koji je i predstavljao Crnu Goru kao pregovarač, došlo se do konačne verzije *Konkordata*, koji je potpisan u Rimu 18. avgusta 1886, pri čemu ga je, ispred Crne Gore, potpisao Sundečić, a ispred Svete Stolice kardinal Ludoviko Jakobini (Ludovico Jacobini),⁶ koji je od 1880. do 1887. bio državni sekretar Svete Stolice. Ne ulazeći u detalje samog sporazuma, može se primitivno da je i ovim ugovorom — što će biti vrlo česta tema pregovora Svete Stolice sa raznim, posebno komunističkim državama tokom XX vijeka — predviđeno da se prije konačnog imenovanja nadbiskupa barskog (pod čijom jurisdikcijom su, prema *Konkordatu*, bili svi rimokatolici u Crnoj Gori) sa tim upozna crnogorska vlada. Kao što je uobičajeno u ugovorima ovog tipa, *Konkordat* je tretirao i pitanje organizacije vjeronauke u školama, kao i pitanje obrazovanja sveštenika.

Potpisan je u periodu u kojem je Crna Gora snažila svoju vidljivost u međunarodnim odnosima i podizala ugled na Zapadu, pošto je u prethodnim godinama uspostavila diplomatske odnose sa svim evropskim velikim silama (sem sa Njemačkom) i, premda ostajući u najbližim odnosima sa Rusijom, otvorila puteve veza sa zapadnoevropskim zemljama.⁷ U tom smislu, *Konkordat* je imao značaj posebno za odnose sa Crnom Gorom, nakon Austrougarske geografski najbližom zapadnom silom — Italijom. Iako je Crna Gora ostala vezana prvenstveno za Rusiju, kao i za Srbiju (bez obzira na dinastičke borbe, što je potvrdila ulaskom u Prvi svjetski rat 1914), *Konkordat* je na putu ka Zapadu bio značajan biljeg novopriznate države koja će se sa zapadnim zemljama tokom narednih decenija povezivati i ekonomski, kulturno, a posebno diplomatski, kroz uspostavljanje dinastičkih veza (Jelena Savojska, Ana Batemberg, Juta-Milica Meklenburg-Strelac), kroz posjetu knjaza/kralja Parizu, Londonu, Berlinu (pored posjete Rimu i Beču), kao i kroz otvaranje diplomatskih predstavništava i konzulata. Stoga se može reći da je *Konkordat* donio Crnoj

⁶ Raspopović, Radoslav, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711–1918*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009, str. 438.

⁷ Doduše, *Konkordat* neće biti po volji crnogorskog katoličkog susjeda — Austrougarske, a posebno je problem bila dozvola da se bogoslužjenje vrši na staroslovenskom jeziku. Jakulj, *op. cit.*, str. 245.

Gori veliki politički ugled i potpomogao stabilnost njenih odnosa sa susjedima.⁸ Naravno, *Konkordat* je bio značajan za Svetu Stolicu i u kontekstu njene šire politike prema Slovenima, budući da je papa Lav XIII u poslanici *Grande munus* izrazio želju da slovenski svijet pristupi Rimskoj crkvi.⁹

JEDINA EVROPSKA SOCIJALISTIČKA DRŽAVA USPOSTAVLJA ODNOS SA SVETOM STOLICOM

Drugi značajni ugovor koji je sklopila Sveta Stolica sa državom u čijem sastavu je Crna Gora bila — bio je ugovor sklopljen sa Titovom Jugoslavijom 1966. godine. Iako nije bio prvi sporazum sklopljen sa jednom socijalističkom zemljom u Evropi (budući da je jedan ugovor te vrste sklopljen 1964. sa Mađarskom), veliki je značaj ovog sporazuma i za istoriju jugoslovenske i za istoriju vatikanske diplomatije.

Kardinal Montini (Giovanni Battista Montini), milanski nadbiskup i budući papa Pavle VI, inicirao je kontakt sa jugoslovenskim generalnim konzulom u Milanu Vjekoslavom Cvrljeom, nakon čega su uslijedili pregovori na različitim nivoima i mimo očiju javnosti tokom 1962. i 1963. godine, pa se tako italijanski sudija Nikola Jeger (Nicola Jaeger) susretao sa Ivom Vejvodom¹⁰, jugoslovenskim ambasadorom u Rimu, što se može smatrati prvim konkretnim korakom ka početku pregovaračkog procesa.¹¹ Ipak, kako svjedoči Cvrlje, snažan podstrek početku pregovora davao je sam kardinal Montini.¹²

Razvoju pregovora značajno je pomogla i činjenica da Sveta Stolica nije morala tražiti od jugoslovenskih vlasti dozvolu za imenovanje biskupa, a upravo ovo pitanje predstavljalo je značajnu prepreku kada se radilo o pregovorima sa Mađarskom i Čehoslovačkom. Predstavnici Saveznog

⁸ *Ibid.*, str. 260.

⁹ Popović, Olivera, „Putovanje jednog nadbiskupa u Crnu Goru 1885“, *Lingua montenegrina*, god. IX/2, br. 18, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016, str. 186.

¹⁰ Radić, Radmila, „Jugoslavija i Vatikan 1918–1992“, *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series Historia et Sociologia*, No. 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2014, str. 697–698.

¹¹ Radosavljević, Peđa, *Odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice 1963–1978*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 185.

¹² Cvrlje, Vjekoslav, *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga, Zagreb, 1992, str. 117.

izvršnog vijeća Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Svete Stolice vodili su pregovore od 26. juna do 7. jula 1964. u Rimu, od 15. do 23. januara i od 29. maja do 8. juna 1965. u Beogradu, i od 18. do 25. aprila 1966 ponovo u Rimu, iz čega se vidi da se radilo o jednom dugom pregovaračkom procesu tokom kojeg je, između ostalog, Sveta Stolica pokušala da popravi i odnose sa Srpskom pravoslavnom crkvom, s obzirom na to da je januara 1966. započela seriju interkonfesionalnih molitvenih susreta, i to u splitskoj katedrali, gdje su molitvi prisustvovali i splitski nadbiskup Frane Franić i pravoslavni sveštenik Marko Plavša.¹³ Na kraju pregovaračkog procesa sklopljen je *Beogradski protokol* 26. juna 1966, a potpisali su ga Agostino Kazaroli (Agostino Casaroli), vodeći diplomata (tzv. Ostpolitik), odnosno istočne politike Svete Stolice, i general Milutin Morača, član SIV-a i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja. Jugoslavija je tako postala druga socijalistička država koja je sklopila ugovor sa Svetom Stolicom (nakon Mađarske), druga socijalistička država koja je imenovala predstavnika pri Svetoj Stolici (nakon Kube),¹⁴ a ovo je bio i prvi ugovor koji je Sveta Stolica sklopila po završetku Drugog vatikanskog koncila.¹⁵ Iako nije bilo velikih zapreka da se do sporazuma dođe, niz problema je ipak postojao i, ne zalazeći u detalje, ovdje se može reći da su neki od njih bili: pitanje okupljanja antikomunističke emigracije u Hrvatskom institutu Svetog Jeronima u Rimu, osnivanje profesionalne organizacije sveštenika, prekid antijugoslovenske propagande od strane vatikanskih sredstava informisanja, zaštita slobode savjesti i vjeroispovijesti u Jugoslaviji, razvoj katoličke štampe u Jugoslaviji, eliminisanje državne kontrole nad vjerskim školama itd. Osnovni cilj *Protokola* bio je da se potvrdi postojanje osnove za otvoreni dijalog kako bi se došlo do uzajamnog razumijevanja, ne nužno

¹³ Perica, Vjekoslav, *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 31–32; Zečević, Jure, „Nastanak, povijest i smisao tjedne molitve za jedinstvo kršćana“, *Bogoslovska smotra*, 65 (2), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996, str. 234–235.

¹⁴ Bajc, Gorazd, „Dietro le quinte della visita di Tito a Roma nel 1971: il contest locale e internazionale letto dalla diplomazia Britannica“, *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series Historia et Sociologia*, No. 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2014, str. 718.

¹⁵ Vukićević, Boris, „Ostpolitik in the Adriatic: the Holy See and Tito's Yugoslavia“, *Journal of Mediterranean Studies*, Volume 26, Number 2, L-Università ta' Malta, Msida, 2017, str. 176.

i sporazuma.¹⁶ Sastavni dio *Protokola* bila je i razmjena pisama između državnog sekretara Amleta Čikonjanija (Amleto Giovanni Cicognani) i sekretara za inostrane poslove Marka Nikezića, koja je predviđala razmjenu predstavnika koji će imati poluzvanični status, a na koje će se primjenjivati Bečka konvencija. Uslijediće imenovanje jugoslovenskog predstavnika pri Svetoj Stolici (28. septembra 1966) — to je bio Hrvat Vjekoslav Cvrlje; 22. decembra ga je primio papa Pavle VI, čime je njegova diplomatska misija i formalno počela. Predstavnik Svete Stolice u Jugoslaviji nosio je posebnu titulu apostolskog delegata i izaslanika (*delegato apostolico e inviato*) i na to mjesto je imenovan Mario Kanja (Mario Cagna). Kazaroli, koji je Kanju veoma cijenio, piše mu u pismu 3. avgusta 1966: „Mislim da nema boljeg izbora za početak koji se istinski može smatrati istorijskim, ne samo za jednu zemlju, već za svijet.“¹⁷ Ovim se naglašava značaj odnosa sa Jugoslavijom za diplomatiju Svete Stolice uopšte. Za Svetu Stolicu je Jugoslavija, vodeća država u Pokretu nesvrstanih, bila jako važna za distanciranje od imidža alatke imperijalizma u dekolonizovanim državama, i bilo je na liniji politike pape Jovana XXIII koji je osudio ne samo kolonijalizam, već i neokolonijalizam.¹⁸ Pored težnje da odnosi sa Jugoslavijom budu model odnosa sa drugim socijalističkim zemljama, Titova popularnost u Trećem svijetu takođe je značajno uticala na odnos Svete Stolice prema SFRJ, na sličan način na koji je Kastрова doprinijela razvoju odnosa Svete Stolice sa Kubom.¹⁹

Pošto tokom „probnog perioda“ nije bilo problema u međusobnim odnosima, nije bilo ni prepreka da se ti odnosi izdignu na viši nivo, što je 12. januara 1970. papa i predložio predsjedniku Titu preko Cvrljea.²⁰ Ne zaboravimo da je 1966. došlo do smjene Aleksandra Rankovića, a time i do

¹⁶ Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945–1966*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004, str. 281–282.

¹⁷ Bianco, *La missione in Jugoslavia (1966–1976), Un diplomatico vaticano fra dopoguerra e dialogo. Mons. Mario Cagna (1911–1986)*, uredili Alberto Melloni i Maurilio Guasco, Il Mulino, Bologna, 2003, str. 189.

¹⁸ Gori, Luca, „Santa Sede e Francia: La decolonizzazione dell’ Africa near francese (1953–1960)“, *Studi storici*, No. 1, Istituto Gramsci, Roma, 2002, str. 211.

¹⁹ Evans, Ernest, „The Vatican and Castro’s Cuba“, *World Affairs*, No. 2, Sage Publications, Inc, 1998, str. 113.

²⁰ Nikolić, Marko, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve, 1962–2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 335.

slabljenja srpskih unitarista koji su bili prirodni protivnici produbljivanja odnosa sa Svetom Stolicom. Dana 14. avgusta 1970. Jugoslavija je uspostavila pune diplomatske odnose sa Svetom Stolicom na najvišem (ambadorskom) nivou.²¹ Godinu kasnije, Tito je posjetio Vatikan i ta posjeta (od 29. marta 1971) ostala je jedina zvanična posjeta predsjednika jedne socijalističke evropske zemlje tokom Hladnog rata, ali i kruna procesa normalizacije odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije; oni će, uprkos povremenim problemima, nastaviti da teku relativno stabilno do pred sam raspad jugoslovenske države.

Za Jugoslaviju je uspostavljanje odnosa sa Svetom Stolicom služilo kao potvrda politike otvorenosti i balansa koja je pomogla stvaranju bolje slike o jugoslovenskim vlastima i stanju ljudskih prava u zemlji. Takođe, to je bio način približavanja Zapadu, imajući u vidu uticaj koji Rimokatolička crkva ima u zapadnom svijetu. *Protokol* je viđen i kao sredstvo smanjenja tenzija u međuvjerskim odnosima i odnosima centralnih vlasti prema Hrvatima — rimokatolicima. Ipak, ključno je bilo snaženje ugleda Jugoslavije i njenog predsjednika u zapadnom svijetu, kao i jačanje legitimiteta jugoslovenskih vlasti u očima Zapada — jugoslovenski komunisti jesu došli na vlast uz minimalnu sovjetsku pomoć, ali njihova vladavina ipak nije bila izraz pobjede na slobodnim izborima.²²

TEMELJNI UGOVOR IZ 2011 — PRVI UGOVOR IZMEĐU OBNOVLJENE CRNOGORSKE DRŽAVE I JEDNE VJERSKE ZAJEDNICE / CRKVE

Pet godina nakon obnove državne nezavisnosti, Crna Gora je počela da sklapa ugovore kojima je uređivala svoje odnose sa vjerskim zajednicama. Među njima je najznačajnije mjesto imao *Temeljni ugovor sa Svetom Stolicom* — i zato što je bio prvi (te je poslužio kao primjer za kasnije ugovore), i zato što je, po prirodi stvari, jedini bio međunarodni ugovor, imajući

²¹ U stvari, diplomatski predstavnik Svete Stolice u Jugoslaviji nije bio nuncije, već je nosio titulu pronuncija. Naime, od 1960-ih godina Sveta Stolica je diplomatske predstavnike u zemljama u kojima njen diplomatski predstavnik nije bio i doajen diplomatskog kora, umjesto nuncijima, titulisala pronuncijima. Međutim, sem razlike u imenu, drugih razlika nije bilo, a od 1990-ih pronunciji su nestali iz prakse diplomatije Svete Stolice.

²² Vukićević, „Ostpolitik in the Adriatic: the Holy See and Tito's Yugoslavia“, *op. cit.*, str. 170.

u vidu međunarodnopravni subjektivitet Svete Stolice. Na ovaj način Crna Gora je, poput Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ušla u definisanje sistema odnosa države i vjerskih zajednica putem ugovora, s tim što je, za razliku od pomenutih država, do toga došlo a da prethodno nije donesen novi zakon o položaju vjerskih zajednica koji bi zamijenio još uvijek važeći zakon iz komunističkog vremena.

Sveta Stolica je već 19. juna 2006. priznala crnogorsku nezavisnost, a 16. decembra sa Crnom Gorom uspostavila diplomatske odnose.²³ Praktično od uspostavljanja odnosa razmišljalo se o rješavanju uzajamnih odnosa putem ugovora na čijoj izradi je započet rad 2010. godine, da bi Vlada Crne Gore potpisala *Temeljni ugovor sa Svetom Stolicom* 24. juna 2011. u Vatikanu. Ugovor su potpisali državni sekretar Svete Stolice Tarčizio Bertone (Tarcisio Bertone) i predsjednik Vlade Crne Gore Igor Lukšić, te možemo primijetiti da su potpisnici na objema stranama bili nosioci najviših funkcija, viši nego u slučaju prethodnih ugovora. Ovaj ugovor je ratifikovan 2012, nakon što su mu pridružene izmjene dogovorene putem verbalne note. Verbalnom notom razmijenjenom devet mjeseci nakon potpisivanja *Ugovora* (koja *Ugovor* upotpunjuje) Crna Gora je dobila određene ustupke od Svete Stolice koji nijesu neuobičajeni za ovaj vid sporazuma. Tako je dogovoreno da se teritorijalna konfiguracija crkvenih područja neće prostrirati izvan granica Crne Gore, da će Vladu Crne Gore Sveta Stolica obavijestiti na povjerljiv način o imenovanju dijecezanskih biskupa, kao i da se dobra koja predstavljaju kulturnu baštinu Crne Gore ne mogu otuđiti niti iznijeti iz zemlje bez saglasnosti Vlade.²⁴

Ugovor je sklopljen iako nije bilo (i nema još uvijek) krovnog zakona koji reguliše pitanje odnosa države i vjerskih zajednica i u njemu je značajan dio članova (npr. oni koji se odnose na priznanje javnopravnog subjektiviteta Rimokatoličke crkve, slobodu komunikacija Rimokatoličke crkve i održavanja veza sa Svetom Stolicom, slobodu vršenja njenog apostolskog poslanja, slobodno uređenje ustrojstva, kao i nepovredivost mjesta za bogoslužjenje, nepovredivost ispovijesti, poštovanje praznika koji su neradni dani za katoličke vjernike, pravo kupovine i otuđenja dobara, garanciju slobode posjedovanja, štampanja, izdavanja i distribucije knjiga, časopisa i

²³ Jakulj, *op. cit.*, str. 249.

²⁴ Vukićević, Boris, „Vjerske slobode i sekularizam u Crnoj Gori“, *Kultura ljudskih prava*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2014, str. 107.

sličnih materijala, slobodan pristup internetu, kao i mogućnost osnivanja svog radija i televizije...) koji su i ranije bili predviđeni zakonima i *Ustavom* ili su se podrazumijevali. S druge strane, osjetljivo pitanje restitucije crkvene imovine ostavljeno je za rješavanje putem nekog budućeg zakona.²⁵

Nakon što je sklopljen ovaj ugovor, Vlada je sklopila ugovore i sa još nekim vjerskim zajednicama — Islamskom zajednicom i Jevrejskom zajednicom. Iako je broj katoličkih vjernika relativno mali, ovaj ugovor ipak ima posebnu težinu — prije svega, to je prvi ugovor ovog tipa sklopljen u Crnoj Gori i kao takav služi kao primjer za ostale ugovore. U poređnom analizom kasnije sklopljenih ugovora može se vidjeti da su oni rađeni po istoj matrici. Takođe, iako i ostali ugovori sa vjerskim zajednicama imaju nesumnjivu međunarodnu dimenziju, ako ništa drugo — u težnji da se u međunarodnoj zajednici podigne ugled Crne Gore kao zemlje multikonfesionalnosti i poštovanja ljudskih prava, ovo je jedini međunarodni ugovor i on jedini prolazi kroz procedure predviđene za ugovore sa državama.

Temeljni ugovor Crne Gore i Svete Stolice nesumnjivo predstavlja značajan momenat u širem kontekstu približavanja Crne Gore zapadnom civilizacijskom i političkom krugu. Kao što je i ranije rečeno, Sveta Stolica, odnosno Rimokatolička crkva, iako u principu neutralna, oduvijek je posmatrana kao važan činilac (pa i temelj Zapada), te je stoga razumljivo da Crna Gora, preorijentišući se od tradicionalne vezanosti za Srbiju i Rusiju, snaži i svoje odnose sa njom. Budući da su integracije Crne Gore u Evropsku uniju i NATO (ovo drugo je, kao što je poznato, ostvareno 2017. godine) — dakle, zapadne integracije — glavni prioritet crnogorske spoljne politike, a da je drugi prioritet razvoj dobrosusjedskih odnosa,²⁶ čemu takođe indirektno doprinosi snaženje odnosa sa Svetom Stolicom, *Temeljni ugovor*, kao i dalji razvoj odnosa sa Svetom Stolicom, dolazi kao prirodan pratilac tog procesa.

ZAKLJUČAK

Crna Gora, odnosno Socijalistička Jugoslavija (čija je ravnopravna republika-članica Crna Gora bila skoro pola vijeka) sklopile su tri ugovora

²⁵ *Ibid.*, str. 105–106.

²⁶ Vukicevic, Boris, „Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, vol. 36, Foreign Policy Research Center, Vilnius, 2017, str. 115.

sa Svetom Stolicom. Ovi ugovori nastali su u različitim vremenskim kontekstima i sa velikim vremenskim razmacima. Ipak, sva tri ugovora nastajala su u periodima kada se Crna Gora / Jugoslavija okretala intenzivnijoj spoljnopolitičkoj aktivnosti i, posebno, kada je u okviru te aktivnosti težila, u manjoj ili većoj mjeri, manje ili više naglašeno, razvijanju odnosa sa Zapadom čiji je, ako ne predvodnik, onda simbolični predstavnik, bila Sveta Stolica kao rukovodeće tijelo Rimokatoličke crkve. U tom smislu možemo ugovorne aktivnosti (ali i širi kontekst odnosa savremene crnogorske države, kao i njenih prethodnica i Svete Stolice) posmatrati kao značajan indikator spoljnopolitičkih tokova dugotrajnog balansiranja, ponekad i lutanja, između Istoka i Zapada, i težnje da se, prije ili kasnije, ona ipak usidri na Zapadu.

LITERATURA

- [1] Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945–1966*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004.
- [2] Bajc, Gorazd, „Dietro le quinte della visita di Tito a Roma nel 1971: il contest locale e internazionale letto dalla diplomazia Britannica“, *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series Historia et Sociologia*, No. 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2014.
- [3] Bianco, „La missione in Jugoslavia (1966–1976)“, *Un diplomatico vaticano fra dopoguerra e dialogo. Mons. Mario Cagna (1911–1986)*, uredili Alberto Melloni i Maurilio Guasco, Il Mulino, Bologna, 2003.
- [4] Cvrlje, Vjekoslav, *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- [5] Evans, Ernest, „The Vatican and Castro’s Cuba“, *World Affairs*, No. 2, Sage Publications, Inc, 1998.
- [6] Gori, Luca, „Santa Sede e Francia: La decolonizzazione dell’ Africa near francese (1953–1960)“, *Studi storici*, No. 1, Istituto Gramsci, Roma, 2002.
- [7] Jakulj, Ivan, „Međunarodni ugovori Svete Stolice i Crne Gore: povijesno-pravni vid“, *Crkva u svijetu*, br. 48, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2013.
- [8] Kakamo, Frančesko, „Konkordat sa Crnom Gorom i politika Svete stolice prema istoku“, prevela sa italijanskog Deja Piletić, *Matica*, broj 21, VI, Matica crnogorska, Podgorica, 2005.
- [9] Nikolić, Marko, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve, 1962–2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- [10] Perica, Vjekoslav, *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- [11] Popović, Olivera, „Putovanje jednog nadbiskupa u Crnu Goru 1885“, *Lingua montenegrina*, god. IX/2, br. 18, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016.

- [12] Radić, Radmila, „Jugoslavija i Vatikan 1918–1992“, *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series Historia et Sociologia*, No. 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2014.
- [13] Radosavljević, Peđa, *Odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice 1963–1978*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
- [14] Raspopović, Radoslav, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711–1918*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009.
- [15] Vukićević, Boris, *Organizacija diplomatije Svete stolice*, Udruženje za političke nauke Srbije, Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore, Čigoja štampa, Beograd — Podgorica, 2011.
- [16] Vukicevic, Boris, „Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, vol. 36, Foreign Policy Research Center, Vilnius, 2017.
- [17] Vukićević, Boris, „Ostpolitik in the Adriatic: the Holy See and Tito’s Yugoslavia“, *Journal of Mediterranean Studies*, Volume 26, Number 2, L-Università ta’ Malta, Msida, 2017.
- [18] Vukićević, Boris, „Vjerske slobode i sekularizam u Crnoj Gori“, *Kultura ljudskih prava*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2014.
- [19] Zečević, Jure, „Nastanak, povijest i smisao tjedne molitve za jedinstvo kršćana“, *Bogoslovska smotra*, 65 (2), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Boris VUKIĆEVIĆ

THE TREATIES WITH THE HOLY SEE IN
MONTENEGRIN/YUGOSLAV DIPLOMACY

Summary

In the last 140 years Montenegro, and Yugoslavia, whose part Montenegro used to be during large part of this period, signed three treaties with the Holy See. The first agreement was signed by the Principality of Montenegro in 1886, during the pontificate of Pope Leo XIII, and it was the first agreement signed by the Holy See with a Balkan country. The second agreement was signed with the SFR Yugoslavia in 1966, during the pontificate of Pope Paul VI, and, while it was signed after similar agreement the Holy See had with Hungary, is highly important since it led to reestablishing of diplomatic relations between Yugoslavia and the Holy See, which was a unique case among the socialist countries in Europe. The third agreement was signed with Montenegro in 2011, after it regained independence, during the pontificate of Pope Benedict XVI, and it was entitled „The Basic Agreement between Montenegro and the Holy See“. This agreement was the first in the series of agreements signed by the Government of Montenegro with the religious communities. This paper analyses the place these agreements had in diplomacy of Montenegro/Yugoslavia, in their historic contexts, particularly if we have in mind the repositioning of Montenegro (and Yugoslavia) on the international scene.

The paper seeks to present the agreements with the Holy See as indicators of this repositioning, or as an indication of turning of the Principality of Montenegro (also) towards the West in 1886, the SFRY in 1966 (where this agreement can be seen as an important success of its policy of openness and non-alignment) and finally, in 2011, at the time when the sovereign Montenegrin state in the 21st century again seeks its foothold in the Western alliances.

Key words: *Montenegro, SFR Yugoslavia, Holy See, concordat, diplomacy*